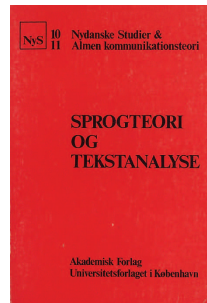

NyS

Titel:	Tekstanalyse – 10 år efter. Om at bevare fatningen når lampen lyser
Forfatter:	Lars Heltoft og John E. Andersen
Kilde:	<i>NyS – Nydanske Studier & Almen kommunikationsteori</i> 10+11. <i>Sprogteori og tekstanalyse</i> , 1979, s. 7-25
Udgivet af:	Akademisk Forlag, Universitetsforlaget i København
URL:	www.nys.dk

© NyS og artiklens forfattere

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre NyS-numre (NyS 1-36) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Lars Heltoft og John E. Andersen

INDLEDNING:

TEKSTANALYSE - 10 ÅR EFTER.

- Om at bevare fatningen når lampen lyser.

I 1968 diskuterede Erik Hansen og Aage Henriksen i en række åbne breve emnet sproglig litteraturbetragtning og i den forbindelse skrev Aage Henriksen blandt andet:

"Gennem enhver forståelse af en tekst går da en grænse, som dannes af de tilslutningssteder, hvor teksten knytter sig til det hos læseren allerede givne og ordnede forestillingsindhold.

Den forståelse, som sproganalysen udgår fra, foreligger ikke som samlet emne i teksten. Udtrykt ved en sammenligning: man kan ikke forklare den lysende pære ved at undersøge en isoleret elektrisk pære, for den er ikke elektrisk. Den lyser først, når den er tilsluttet det elektriske ledningsnet. Oplevet i denne sammenhæng kan man siden have god grund til at undersøge dens indretning og kontaktflader. "

Bag metaforikken gemmer der sig en gammel diskussion i faget dansk, nemlig om lingvistikens placering i forhold til tekstanalyser. I slutningen af 60'erne udsendte Erik Hansen og Harald Steensig gymnasiebøgerne 'Dansk er mange ting' og 'Litteraturforståelse ved sproglig iagttagelse'. I samme periode udkom også Erik Hansens bøger 'Reklamesprog' og 'Ping- og pampersprog'.

Erik Hansens og Harald Steensigs bøger affødte altså en polemik med Aage Henriksen om 'litteraturforståelse ved sproglig iagttagelse' (jfr. Kritik 6, 1968). Selve diskussionen skal ikke refereres i detaljer her, men den er vanskelig at få hold på fordi deltagernes spørgsmål og svar ikke er på niveau med hinanden. Aage Henriksen fører en filosofisk-hermeneutisk diskussion om tolkningens betingelser, heri indgår

der en kritik af den syntaktisk-stilistiske analyse som et forsøg på at objektivere principielt ikke-objektiverbare fænomener i teksten, at gøre åndsvidenskab til naturvidenskab. Erik Hansens hovedsigte er praktisk, nemlig at eksemplificere grammatikkens placering som en hjælpedisciplin i forhold til tekstanalysen. Der stiller sig altså to spørgsmål som de to kombattanter ikke rigtig får forbundet¹⁾:

- (a) En filosofisk-hermeneutisk problemstilling: Hvad er forholdet mellem 'subjektivt' og 'objektivt' i tekster og tekstanalyser? Gør lingvistikken åndsprodukter til naturfænomener?
- (b) En praktisk-analysestrategisk: Hvad kan man stille op med de sproglige kategorier i en tekstanalyse?

De sproglige kategorier Erik Hansen argumenterer ud fra er den traditionelle grammatiks og den syntaktiske stilistiks. Erik Hansen fremhæver selv de begrænsninger i analyseresultater der følger heraf, og stiller i udsigt at en udvikling af semantikken (både den strukturelle og 'tilordningen af indholdssubstansen') vil kunne bidrage til 'en virkelig integrering af sprog- og litteraturvidenskaben'.

I de ti år der er gået siden da har sprogvidenskaben gennemgået en voldsom nyorientering i semantisk og pragmatisk retning, herunder også tekstlingvistik. Det er derfor på sin plads - i forlængelse af Erik Hansens vision - at spørge om denne udvikling bidrager til en afklaring af de to hovedproblemer i Aage Henriksens og Erik Hansens diskussion.

Ole Tøgebys artikel 'Hva' med kongen?' udnytter den strukturelle semantiks og pragmatikkens landvindinger til at analysere Aage Henriksens tekst fra Kritik 6: Zacharias' historie (Hjemfalden. Kongens Fald). Sigtet i 'Hva' med kongen?' er at vise at Aage Henriksens tolkning ikke kommer i stand uden om de sproglige kategorier, i modsætning til hvad Aage Henriksen hævdede (jfr. Ole Tøgebys artikel side 76 ff. og Peter Harders kommentar hertil side 123).

Som indgang til den praktiske problemstilling vil vi analysere en anden tekst fra Kritik 6, nemlig Erik Hansens udsnit fra Land og Folk:

Teksten refererer til en situation for nogle år siden hvor en repræsentant for partiet De Uafhængige i folketinget foreslog et statsindgreb for at afværge en truende telegrafiststrejke. Herom skriver Land og

Folk:

Han fortalte ikke det høje ting, at han er direktør for maskinfabrikken Atlas, der ejes af brødrene Knud og Ivar Lauritzen, som igen er storaktionærer i og ledere af DFDS, der i første række ville blive ramt af en telegrafiststrejke. (s.32)

Ifølge Erik Hansen er vi 'vant til at en relativsætning indeholder en eller anden relevant kommentar til noget i det foregående.' Ned gennem teksten opbygger vi en stigende irritation over at relativsætningerne ikke meddeler noget relevant indtil vi opdager insinuationen om korrupsion. Så får 4°-hypotaksen sin stilistiske funktion: 'at vise den kapitalistiske infiltration i samfundet.'

Aage Henriksens tekstforståelse synes at lægge mere vægt på moralske vurderinger end på blotlæggelse af økonomiske magtrelationer. De relationer teksten medtager er 'tilsammen (.....) det mindste antal oplysninger som er tilstrækkelige til at vise at R kunne have personlig fordel af at afværge telegrafiststrejken' (s.38). Tolkningen kommer i stand når 'relationerne sammenføjes af en egennyttig motivering.' Teksten forudsætter således accept af en etisk model hvorefter det er bedre at være uselvsk end selvsk. Hertil kommer der så 'en anden - taktisk - inddeling, hvor det faktiske står over for det mulige' (s.39). (Teksten siger kun at det er muligt). 'Men det forventes, at hvis læseren kan finde vej for mistro, så mistror han' (s.39).

Aage Henriksens hovedkritik er at Erik Hansen ikke støtter sig på syntaksen, men på en norm der ikke er grammatisk:

Når De derfor sammenfatter Deres analyse af teksten med denne påstand: "Selve syntaksen, arrangementet af sætninger, illustrerer den kapitalistiske infiltration af samfundet", så kan jeg meget langt fra give Dem ret. De finder i teksten, hvad der befinder sig udenfor den. - De afgørende ord i Deres analyse er: vi er vant til, her studser man, relevant og irrelevante (se side 32). Hvorfra har De den

norm, som De reagerer ud fra? Ikke
fra grammatikken hvis regler er over-
holdt.

(s. 39)

Aage Henriksen afviser 'vore vaner' som fyldestgørende forudsætning for forståelse. I stedet tilbyder han:

I Kritik nr. 4, s. 80-82 har jeg forsøgt mig med en analyse af den fortolkningsmåde, der behersker menneskers hverdag, når de forstår eller mener at forstå hinandens handlinger. Med handlinger mener jeg naturligvis også sproghandlinger. Jeg skriver om den: "Denne fortolkningsmåde finder ikke hvile ved, at omverdenens ting arter sig lovmæssigt, den falder først til ro, når den har fundet frem til hensigt". Er det ikke den samme fortolkningsmåde, der virker i Dem, når De studser, og den, De sigter til som en vane.

Det vi nu vil vise er at det er rigtigt at der ligger normer af lingvistisk og pragmatisk art bag ved forståelsen af teksten: Uden dem kan forståelsen slet ikke komme i stand.

Analysen kan tage udgangspunkt i de ekspliciterede semantiske relationer i teksten. Det er en pointe at teksten indeholder flere relationer som netop ikke ekspliciteres, explicit får vi kun at vide:

- (a) R fortalte ikke det høje ting at . . . .
- (b) R er direktør for maskinfabrikken Atlas
- (c) Atlas ejes af Bdr. Lauritzen
- (d) Bdr. Lauritzen er storaktionærer i og ledere af DFDS
- (e) DFDS vil i første række blive ramt af en eventuel telegrafiststrejke.

Udsagnene (b) og (c) implicerer at:

- (f) Bdr. Lauritzen kan give R ordrer

Derimod kan man næppe finde (g) på rent sproglige præmisser:

(g) Bdr. Lauritzen har økonomisk interesse i at undgå strejke

Teksten taler ganske vist om at DFDS vil blive ramt. Verbet ramme implicerer ganske vist normalt en eller anden ubehagelig påvirkning for den der bliver ramt, men netop i forbindelse med arbejdskonflikter er dets klichékarakter så udpræget at vi ikke synes argumentet er tilstrækkeligt. Udsagn (g) må således findes med en historisk læsning: I 60ernes højkonjunktur er det sandsynligt at Lauritzen ville lide tab ved en strejke fx. på grund af manglende evne til at udnytte det ekspanderende markedes muligheder. I 1978 er det derimod muligt at Lauritzen ville kunne se en fordel i at prøve at knække telegrafisterne i en konflikt.

Udsagnene (d) og (e) implicerer i det mindste faktisk udsagnet (g).

Teksten indeholder naturligvis mere end de bogstavelige forudsætninger og det er korrekt som Erik Hansen skriver at vi mangler en grund til at vi skal have disse oplysninger. Det er derimod ikke rigtigt at denne forventning specielt er knyttet til relativsætninger. Det drejer sig jo her om parentetiske relativsætninger og de kan netop være indskud uden forbindelse med resten. Det der er på spil er en pragmatisk norm, nemlig Grices maxime: Tal relevant! og ikke et syntaktisk forhold. Syntaktisk set kan sætningen slutte uden relativsætningerne og også efter hver enkelt relativsætning, men pragmatisk set er teksten ikke færdig. Først med meddelelsen om at strejken vil berøre DFDS, bliver Grices relevansmaxime opfyldt og meddelelsen kan slutte. I realiteten aktiveres maximet allerede med R fortalte ikke. Der er tusind ting R ikke fortalte og der må være en grund til at vi netop skal høre dette her.

Teksten meddeler ikke eksplicit hvordan R har fået den idé at fremsætte lovforslag, men den definerer de semantiske rammer vi skal søge inden for. Udsagnene (b), (c) og (f) er præsuppositioner for (udsagn med) verber der betyder befaling. En mulig rekonstruktion af forløbet har man i:

(h) Lauritzen har givet R ordre til at stille forslag om statsindgreb. Magtrelationerne mellem Lauritzen og R åbner naturligvis også for andre tolkninger: R kan have internaliseret Lauritzens forventninger til sig og selv have taget initiativ til forslaget, evt. i håb om at fremme sin egen

karriere. Teksten giver ikke det præcise svar, men hvis den havde gjort det ville den også have inviteret til søgsmål for injurier. Det væsentlige er at den siger hvor vi ikke skal søge.

Det er ikke muligt at rekonstruere forløbet som:

(i) Lauritzen har anmodet eller bønfalet R om at stille lovforslag i hvert fald ikke uden at anmode eller bønfalde mister deres bogstavelige betydning. Anmode og bønfalde har nemlig den omvendte magtrelation blandt deres præsuppositioner og udsagn (i) er ikke muligt.

Teksten leverer et sæt af præsuppositioner, men det ville ikke være relevant at nævne dem, hvis man ikke dermed insinuerede at mindst ét af de muliggjorte udsagn også var tilfældet. Derfor har modtageren ret til at betragte fx. (h) som en mulig tolkning og gør han det ikke bliver teksten pointeløs.

Grices relevansmaxime og magt som en semantisk præsupposition i et sæt af prædikater (x befaler y z, y fedter for x, x straffer y osv.) er begge to nødvendige betingelser for at forståelsen af teksten kan komme i stand. Den strukturelle norm definerer de rammer vi skal søge indenfor og relevansmaximet siger at vi skal søge. Aage Henriksens 'mindste antal tilstrækkelige oplysninger' er altså bl.a. semantiske præsuppositioner, en strukturel semantisk norm. Grices relevansmaxime er for os en pragmatisk norm der gælder for kommunikation overhovedet. Det drejer sig altså ikke alene om 'indignationsfantasi som produkt af århundreders kristne samvittighedsgranskning (s.39)'.

På tilsvarende måde har Aage Henriksens læsning nogle lingvistiske forudsætninger i verbet fortælles semantiske placering. Teksten skriver 'R fortalte ikke', men alligevel skriver Aage Henriksen at 'uegennyttig offentlig begrundelse står over egennyttig fortiet begrundelse' (s.38). Hvordan kan han indføre verbet fortie i sin tolkning uden at det står i teksten? Jo netop på grundlag af semantikken hvis normer han overholder.

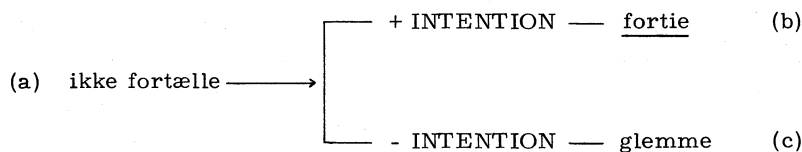
Det ene sæt forudsætninger har vi lige fremanalyseret og vist at det er en kombination af lingvistiske, pragmatiske og faktuelle forhold. Den anden forudsætning er at Aage Henriksen som dansktalende ved at fortie er en mulig specifikation af ikke fortælle. Verbet fortælle er mere abstrakt end fortie:

element stykket hvor det er på vej at
arbejde efter hinanden at 13
de enkelte korekter

- hun fortalte ikke at hun interesserede sig for lingvistik, hun glemte det
- hun fortalte ikke at hun interesserede sig for lingvistik, hun fortiede det

Disse eksempler er informative (ikke-tautologiske), dvs. at glemme og fortie er mere informative end ikke fortælle. De er heller ikke kontradiktoriske og ikke fortælle indeholder ikke nogen betydning som ikke er forenelig med glemme og fortie.

Aage Henriksen er selv som dansker underlagt følgende regel for samfærdsel:

(Læs: (a) kan specificeres som (b) eller (c): (b) er med vilje, (c) er noget man kommer til).

Kørselsinstruktionen til disse semantiske vejnet får han selvfølgelig fra sin læsning, men kørsel forudsætter som bekendt at vejnettet eksisterer. (At kørselsinstruktionen er rigtig får man også bekræftet hvis man kører galt og drejer til højre:

- R glemte at fortælle at osv. osv.

bliver til ironi).

Lad os gøre den praktiske side af analysen færdig:

Erik Hansen analyserer tekstens grammatiske niveau som udgangspunkt for den stilistiske analyse: 'Syntaksen viser den kapitalistiske infiltration i samfundet'. Denne karakteristik er vel ikke forkert, men den sætter kun det syntaktiske arrangement i forbindelse med tekstens eksplicitte udsagn, ikke med totalforståelsen.

For det første er det vigtigt at alle informationerne i relativsætningerne kan forstås som en del af det R ikke fortalte, dvs. være under fortalte ikkes semantiske rækkevidde eller scope. Hvis teksten havde lydt:

- Han fortalte ikke det høje ting at han er direktør for maskinfabrikken Atlas. Denne fabrik ejes af Bdr. Lauritzen osv. ....

ville tekstens jeg éntydigt have overtaget redegørelsen fra R og læsnin-

relativ
ikke
er
m. k.
m.
høj
på
m.

gen kunne kun have været:

- Jeg meddeler dig og står inde for at han fortalte ikke at han er direktør for maskinfabrikken Atlas. Jeg meddeler dig (også) og står inde for at denne fabrik . . . . .

Som teksten faktisk fremtræder kan relativsætningerne både være under fortalte ikkes scope og være Land og Folks selvstændige kommentar. Hvis relativsætningerne læses som under fortalte ikkes scope illuderer de at være en del af Rs bevidsthed på Folketingets talerstol. Hvis de ikke er under scope er det Land og Folks kommentar.

Vi mener at tekstens hovedinteresse er Rs moralske habitus og i mindre grad en blotlægning af det kapitalistiske samfunds økonomiske edderkoppespind. Hvis man undersøger tekstens tematiske opbygning kan man finde et lingvistisk baseret argument for den moralske læsning (og dermed også for at læse relativsætningerne som en del af Rs bevidsthed på talerstolen). Man må med Aage Henriksen forestille sig at den forudgående tekst introducerer oplysningen om at R har stillet forslag om statsindgreb i telegrafiststrejken. Både personen R og strejken er da mulige temaer i den følgende sætning, men teksten gør R til tema og vælger de efterfølgende temaer således at vi bevæger os fra Rs situation og sociale placering ud imod strejken. Teksten lyder netop ikke således:

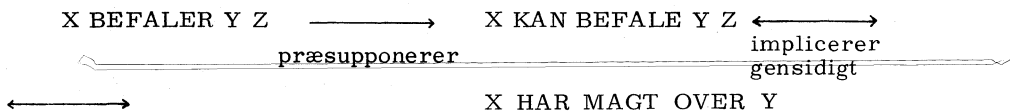
- R fortalte ikke at en eventuel telegrafiststrejke primært ville ramme DFDS der som storaktionærer har Bdr. Lauritzen der igen ejer maskinfabrikken Atlas hvor R er direktør.

Denne omskrivning tillader de samme tolkninger i retning af korruption som originalteksten, men tekstens centrering omkring R går tabt. Det er nu vanskeligt at opfatte teksten som Rs bevidsthed på Folketingets talerstol.

Den moralske læsning ser altså ud til at få støtte fra valget af tema-remas-struktur i teksten: Det syntaktiske arrangement gengiver Rs synsvinkel.

Af vores analyse kan der nu fremdrages pointer der tilbageviser dele af Aage Henriksens position. Tekstforståelsen kommer nemlig ikke udelukkende i stand på grundlag af subjekternes bevidsthed (fortolker-subjektets viden og søgen efter hensigt i teksten), den kommer også i stand på grundlag af de intersubjektivt givne semantiske regler. Forud-

sætningen for denne tekst er bl. a. de obligatoriske relationer mellem befale og magt:

og specifikationsrelationerne mellem ikke fortælle og glemme/fortie. Uden disse faste relationer ville teksten hverken kunne produceres eller tolkes.

Det er klart at sådanne regler for lingvistisk acceptabilitet må være nærværende for den sprogbruger der producerer og konstruerer tekster som den vi her har behandlet. Knap så klart er det måske at lingvistisk forhåndsviden af denne art ved siden af viden om økonomiske og moralske forhold, indgår i de forudsætninger der skal til for at tolke og forstå teksten. Den kommunikative og lingvistiske normerings intersubjektive status understreger sammenhængen mellem (tekst)produktion og (tekst)tolkning eller forståelse. Kun det vi selv kan lave eller i hvert fald principielt selv kan lave, kan vi forstå. I modsat fald står vi over for os fremmede naturfænomener der ikke tillægges handlingskarakter.

Hermed er vi inde på den filosofiske problemstilling. De nævnte relationer og kategorier kommer ikke i stand ved subjektets 'sinngørende Akte' som i den idealistiske hermeneutik. De kommer heller ikke i stand på grundlag af den talendes intention (i Grices version af standpunktet). Et Gricesk meningsbegreb vil aldrig kunne indoptage hvordan vi er i stand til at finde frem til hinandens intentioner. De strukturelle relationer kan ikke afledes af intentioner, men de er forudsat i hver enkelt kommunikationssituation: Sproget som intersubjektivt system af tegn er en af kommunikationens mulighedsbetingelser.

En filosofisk teori om kommunikationens mulighedsbetingelser har udviklet sig i de ti år der er gået siden Erik Hansen og Aage Henriksen diskuterede i Kritik. Og det er sket næsten parallelt med de fremskridt i en lingvistisk teori om de semantiske relationer som blev forudsat og -sagt i diskussionen. Det er altså muligt at forstå Aage Henriksens tolkningsmåde gennem begreber fra en sprogligt funderet teori.

universell
Jeg
td?

Når Aage Henriksen beskriver forståelsen mellem mennesker som en søgen der først falder til ro, når den har fundet frem til hensigt, og når denne hensigt i tolkningen af teksten betegnes som noget subjektivt der befinder sig uden for teksten, så kan vi langt fra give ham ret.

En fortolkningsmåde som Aage Henriksens forudsætter også strukturelle semantiske relationer som påvist i vores analyse, samt almene kommunikative normeringer med en lignende status. Og det giver kun mening at hævde at strukturelle semantiske relationer eller almene kommunikative normeringer befinder sig udenfor teksten eller sproget, hvis man med "udenfor" sigter til deres konstituerende karakter. Altså til det forhold at de som forudsat viden hos sprogbrugeren i daglig tale ikke tematiseres, ikke findes udtrykt i tekster, at de altså ikke kan gøres til objekter i dagligsproget og som følge deraf er udenfor. (Hvis de tematiseres i metakommunikative eller diskursive sammenhænge, ændrer både de og talen/teksten karakter.)

Vi benægter ikke at enhver tolkning eller forståelse af en tekst indrager en vid forforståelse, en viden om verden som ikke er specielt sproglig, og vi benægter ikke at denne forforståelse gennem tolkningen af tekster inddannes på en bedre eller ny måde, vi hævder blot at enhver forståelse af sproglig samvær også forudsætter viden om kommunikative normeringer og om strukturelle forhold i sprogsystemet, forhold og regler hvis status vi vil bestemme nøjere i det følgende.

Når talen som hos Aage Henriksen er om at forstå menneskelige handlinger, "Med handlinger mener jeg naturligvis også sproghandlinger." (Kritik 6 s. 39), så kan den hensigt der ligger bag handlingen ikke være subjektiv eller privat i den forstand at ingen andre har mulighed for at kende til den, tværtimod. Jeg kan ikke handle alene, min handling er ikke konstitueret af min egen intention, men derimod af (overholdelsen af) et intersubjektivt sæt af regler. For sproghandlingernes vedkommende gælder det at reglerne danner et kommunikations- eller interpretationsfællesskab, således at de almene kommunikative normeringer er rammer eller gyldighedsbetingelser for mulig tale. Og på noget lignende vis forholder det sig, som vi har vist ovenfor, med strukturelle semantiske relationer.

Det kommunikative fællesskab er involveret som mulighedsbetingelse for al videnskabelig refleksion og altså også som betingelse for selvforståelse inden for en tekstlæsnings- eller teksttolkningspraksis.

Når vi her fremhæver det normative aspekt ved (tekst)videnskab, når vi i den videnskabelige praksis forudsætter en normativt forankret ramme, afviser vi ikke samtidig et deskriptivt moment i sprog- og tekstvidenskab. Vi forstår derimod normeringerne som målestokke, som orienteringspunkter der netop ikke er empirisk bestemt, men alene tjener til at muliggøre empiriske undersøgelser og kritik. Vi har søgt at vise at en teksttolkning ikke blot er praktisk, men også semantisk-strukturelt normeret. Semantiske normeringer findes ved siden af almene kommunikative normeringer, men der er stadig grund til at skelne mellem de to typer. De almene kommunikative normeringer er ikke-tegnforankrede principper for mulig kommunikation, mens den semantiske normering er bundet til forskelle og ligheder mellem tegn. De to typer forudsætter hinanden: De semantiske normer kan ikke eksistere uden den praktiske regulering, der imidlertid får "indhold" fra den semantiske regel.

Det mest overraskende i synspunktet er vel opfattelsen af visse semantiske regler som normative principper for mulig tale. Der er grund til at præcisere at deres status som mulighedsbetingelser ligger i at man skal anerkende dem, ikke i at man skal overholde dem. Vi narrer, lyver og bedrager hinanden i sproget hele tiden, og der findes mange institutionaliserede og standardiserede former på brud på semantiske regler, for eks. præsuppositionssvigt (Jvf. Harder og Koch: *The Theory of Presupposition Failure*. København 1976.), metaforiske former som besjæling osv., men sådanne brud er netop bekræftelser af en regel, ikke benægtelser: Vi ville ikke kunne tale om at overtræde en regel hvis vi ikke samtidig anerkendte dens eksistens.

Brud på lingvistiske regler har forskellige konsekvenser: Semantiske brud kan have drastiske semantiske ændringer til følge, men behøver ikke at betyde at kommunikationen bryder sammen: Modtageren opfatter for eks. at afsenderen taler metaforisk eller at 'anmode' i et på overfladen høfligt brev slet ikke skal tolkes som 'anmode', men som 'befale'.

I den anden ende af skalaen befinder sig for eks. overfladesyntaktiske regler hvor brud ikke ændrer eller omdefinierer betydningen, men hvor modtageren for eks. studser eller bliver irriteret eller tolker bruddet som et sociolektalt eller generationsmæssigt begrundet forhold.

Konsekvenserne af brud skal principielt skelnes fra konsekvenserne af benægtelse eller ikke-ankendelse. Et semantisk brud kan føre til samtals (midlertidige) sammenbrud hvor parterne må føre diskurs (metakommunikere) for at komme videre:

- Mener du virkelig at Lauritzen har bønfoldet
R om at stille det lovforslag? Du er da bare
ironisk, ikke?

Her er den talende ikke sikker på om modtageren har brugt en af de anerkendte brudformer: ironi. Diskursen kan enten slutte med at modtageren bekræfter at det var ironi (brud uden benægtelse) eller den kan fortsætte:

- Nej, jeg mener faktisk 'bønfalde'
- Jamen ved du da ikke at man ikke kan bønfalde
folk om noget hvis de ikke har magt over en?
- Det kan man da godt.

Her kan partnerne ikke gøre andet end at gå fra hinanden, samtalen om dette problem må ophøre. Og hvis den pågældende generelt bruger sproget efter egne regler, ja så har hun eller han sat sig uden for sprog- og kommunikationsfællesskabet.

Man kan naturligvis også metakommunikere om overfladesyntaktiske brud og brudoplevelser:

- Hvorfor siger du hele tiden 'du behøver ikke
komme' uden 'at'? Skal det ikke hedde 'at komme'?
- Nej, det synes jeg ikke.

Her medfører benægtelse ikke forståelsesmulighedernes sammenbrud: Måske bliver jeg irriteret over din sjuskede syntaks og det kan godt være at jeg alene af den grund ikke vil tale med dig. Det kan også være at jeg finder ud af at der er tale om en socialt og aldersmæssigt bestemt forskel mellem vores regelsystemer, men jeg kan under ingen omstændigheder hævde at jeg ikke kunne forstå hvad du sagde, eller at jeg på grund af dine overtrædelser ikke længere kan have tillid til dig som samtalepartner.

Det er altså ikke alle regler der er absolutte semantiske normer. Man må forestille sig regelsystemet som et hierarki der går fra de egentlige (samtalekonstituerende) normer hvor benægtelse slet ikke er

mulig, men medfører at den anden kommer til mig som symptom og diskvalificerer sig selv som samtalepartner, og til regler af sekundær betydning hvor benægtelse ikke behøver at føre til anden sanktion end irritation eller forbløffelse, men ikke truer forståelsen.

Lad os illustrere forskellen mellem brud og benægtelser med endnu en stump tekstanalyse:

Teksten er et Asterix-hæfte: Lus i skindpelsen. Situationen er at Cæsar har brug for et råd om hvordan man kommer gallerlandsbyen til livs. En af vennerne foreslår at bruge den dødsdømte fange Provo-calorius til at splitte gallerne. Provo-calorius er så dygtig til at yppe kiv at han har undgået at blive ædt af løverne: Hver gang han kommer i arenaen bliver løverne så rasende på hinanden at de æder hinanden i stedet for. Nu bliver han i stedet for bragt til Cæsars landsted hvor senatorerne straks begynder at beskyldte hinanden for forræderi mod Cæsar. Provo-calorius' taktik er en form for præsuppositionssvgit:

Provocalorius er her uvederhæftig. Han anser ikke Cæsar for naiv, men forudsætter det alligevel (Cæsars naivitet). Han regner med at Cæsar ikke anerkender at han skulle være naiv, og at Cæsar vil tro at det er alvorligt ment: Cæsar anerkender ikke forudsætningen og hopper faktisk på den: Jeg naiv!?!

Dette replikskifte er en standardiseret brudform der nærmest minder om bluff. Replikskiftet giver kun mening hvis samtalepartnerne er enige om at nominalet Cæsars naivitet signalerer enighed mellem samtalepartnerne om at Cæsar er naiv.

Umiddelbart forud for Provocalorius' ankomst har Cæsar holdt krigsråd med vennerne om situationen i Gallien. Problemet er at gallerne holder sammen og har en trylledrik:

Manden er Provocalorius. Cæsar giver ordre til at hente ham:

*Det er denne
af de 10 første s- ar an 21.
shupning/p.
21*

En del af morskaben i Cæsars replik: 'Også du min søn Brutus' ligger naturligvis i at replikken for os som læsere har en anden betydning end den normalt ville kunne have for Cæsar. Men tekstens pointe går langt videre end dramatisk ironi: Teksten indeholder nemlig flere brud på semantiske regler. Senatoren siger: 'Jeg har opfundet et nyt citat: Del og Hersk! 'Dette udsagn er inkonsistent fordi det indeholder kontradiktoriske præsuppositioner. Verbet opfinde kombineres med et 'produktets objekt' (Fillmores kasusgrammatik: Result), dvs. et objekt der forudsættes ikke at have eksisteret før, men som kommer til at eksistere som et resultat af verbalhandlingen. Verbet citere og substantivet citat præsupponerer at citatet (det citerede) har været ytret før: Det har eksisteret forud for verbets tid. Hvis man tolkede denne inkonsistens mellem præsuppositionerne som brud kunne man fx. antage at senatoren ville lave sjov med Cæsar eller være selvironisk. Men på aktørplanet er der ingen holdepunkter for at antage at Cæsar og senatoren opfatter det som et semantisk brud. Cæsar tager tværtimod replikken gravalvorligt og vil bruge citatet.

Også i Brutus' tanker er der en inkonsistens som Brutus ikke opfatter som en inkonsistens. Det evindelige citat forudsætter at Brutus ved det har været sagt før. Når citatet går Brutus sådan på må man formode at han er helt klar over hvor det stammer fra (Den franske original er helt klar på dette punkt: Il commence a m'énervé avec ses fines allusions. Un jour je vais te me le..). Inkonsistensen i Brutus' bevidsthed er:

- Jeg vil slå Cæsar ihjel en skønne dag fordi han bliver ved med at sige det sidste han vil sige når jeg slår ham ihjel.

Mordet på Cæsar er fremtidigt, men det man citerer præsupponeres at være fortidigt, og i øvrigt vil Brutus altså slå Cæsar ihjel to gange. Brutus antager Cæsar hentyder til mordet med vilje for at chikanere ham og markere hvem der er one up. Tegningen af Cæsar tyder også på dette.

I modsætning til Provocalorius er personerne her ikke bevidst om at talen indeholder semantiske brud. De fortsætter dialog og tankegang som om der var tale om vellykket og brudfri kommunikation, og det er netop det morsomme.

Denne ikke-anerkendelse af semantiske regler er kun mulig på fiktionens niveau. Forudsætningen for at vi kan forstå morskaben er at vi anerkender reglerne og er bevidste om at der er tale om brud. For læseren at se er der rigelig grund for Cæsar til at indlede diskurs med senatoren om at opfinde citater, men Cæsar tager tråden op, refererer til det nyopfundne citat og signalerer dermed at han opfatter kommunikationen som meningsfuld og normal.

Tekstens pointe kan i vores terminologi siges at være en fiktiv ikke-anerkendelse af de strukturelle normer. Resultatet bliver en karakteristisk af romerne som 'enfoldigt vanvittige'. Men teksten anerkender selv normerne. Ellers måtte vi anse den for vanvid. Teknikken er den samme som med endnu større konsekvens er anvendt i Marx Brothers filmenes dialoger. Sådanne tekster kan opfattes som et forsøg på at konstruere en dialog der ikke anerkender de semantiske normer. Dialogen (men ikke teksten) bliver automatisk ufornuftig for os (og morsom for os fordi den ikke er ufornuftig for aktørerne), men vores forståelse af den som ufornuftig forudsætter at vi selv anerkender de semantiske normer og kan se hvor bruddene er.

Det er altså karakteristisk for både de semantiske og praktiske normeringer at benægtelse ikke er mulig, ganske simpelt fordi også den der benægter eller argumenterer imod, for at blive forstået eller taget alvorligt må overholde dem. Og det er i den forstand at vi kalder disse regler for transcendentale rammer for mulig tale. Netop dette forhold, at vi ikke kan sætte spørgsmålstejn ved de kommunikative normeringer er det der retfærdiggør antagelsen af dem. Eksempler på sådanne normeringer er fordringerne om at ethvert sprogligt samvær skal sigte mod forståelse: Den talende skal søge at udtrykke sig forståeligt og gøre sig forståelig for derigennem at gøre noget forståeligt, og de talende skal søge at komme til forståelse med hinanden. Eller sagt med sproghandlingstyperne: Den talende skal gøre regelret brug af kommunikativer, repræsentativer, konstativer og regulativer. Disse fordringer er samtidig gyldighedsbetingelser for enhver sproghandlingssituation.

De overordnede gyldighedskrav tematiseres og kan gøres til genstand for diskursiv samtale i følgende dimensioner: det propositionelle indholds sandhed, den talendes vederhæftighed, og de implicerede handlingers rigtighed. Sådanne specifikke gyldighedskrav er altid allerede antagne i samtalen, og ingen sproghandlende kan fraskrive sig en

principiel mulighed for at nå til en sand konsensus om hvorvidt de er overholdt eller ej. Konsensusbegrebet bruges her netop fordi viden og forståelse af andres handlinger ikke skabes gennem et ene-stående, skuende subjekts indsigt i andres hensigt og formål, men i et kommunikations- og interpretationsfællesskabs enighed om handleforbud og anbefalinger.

Med andre ord: For at producere og tolke tekster kræves anerkendelse dels af strukturelle relationer der har med sprogsystemet at gøre, men også anerkendelse af normative fordringer der har med situationen, sprogbrugen at gøre. Ordet "normativt" bruges her for at markere at disse betingelser ikke opfattes som maximer, dvs. subjektive principper eller som anbefalelsesværdig opførsel i talesituationen. Sprogbrugen er normeret i den forstand at ingen talende for eksempel ville kunne unddrage sig en norm der kræver at enhver der (sprog)handler skal søge at fremme optagelsen af diskurs om teksten og talesituationen i dimensionerne sandhed - vederhæftighed - rigtighed; og en tekstlingvistik må også udarbejdes normativt, dvs. den må orientere sig ud fra en ikke tilfældig målestok som den er forpligtiget til at retfærdiggøre, ikke blot teknisk men også, og især, praktisk. Og det gør den når den argumenterer for rimeligheden og rigtigheden af de handlenormer hvor ud fra analysen orienterer sig.

Vi vil gerne tage to forbehold over for mulige misforståelser:

1) Normativ lingvistik betyder jo sædvanligvis noget helt andet end det gør i vores sammenhæng. Vi taler ikke om normativ lingvistik i betydningen normerende lingvistik der søger at fremstille bestemte sociale gruppers syntaks og morfologi som almen, på bekostning af andres. Normativ lingvistik er for os den lingvistik der gennem rekonstruktion beskæftiger sig med de normer eller betingelser for sprogligt samvær der er så grundlæggende at man ikke i diskussion om deres praktiske retfærdiggørelse kan spørge bag om eller kritisere dem uden netop selv at overholde dem. De er aprioriske, altid allerede antagne: Og i den forstand er det den normative teori rekonstruerer sprogbrugens orientering eller forankring i en transcendental ramme for mulig tale, nemlig sprog- eller kommunikationsfællesskabet²⁾.

2) Den normative sprogvidenskab vi her har fremstillet tager udgangspunkt i de dele af sproget der er fælles for alle sprogsamfundets med-

lemmer. Det betyder ikke at vi ikke anerkender nødvendigheden af sprogpsykologiske, sociolingvistiske og sociologiske undersøgelser af sprogbrug, men det betyder at vi frygter at se barnet smidt ud med badevandet. Også i den strukturelle lingvistik's sprogbegreb ligger der rationelle kerner som ikke bør opgives eller forsømmes, og vi håber at have vist at de også er nyttige og nødvendige hvis man stadig ønsker at bearbejde danskfagets indre konflikt mellem sprog- og tekstvidenskab.

Den normative sprogvidenskab har som sit utopiske mål at afdække den refleksive indsigt der ikke blot giver mulighed for forståelse men også mulighed for handlende at organisere vores liv og tilvejebringe empiriske betingelser der muliggør en realisering af et idealt kommunikations- og interpretationsfællesskab. Et sprogstudium med dette mål er ikke blot af navn et humanistisk fag, og det burde i det mindste metodisk gøre det muligt at ophæve en ureflekteret adskillelse i faget af en sproglig og en litterær tolkningsmåde af tekster.

Januar 1979.

Om den udvikling inden for sprogfilosofi og strukturel semantik vi omtaler, kan man læse mere i:

Sprogfilosofi:

Grice, H.P. : Logic and Conversation. Optrykt i Cole, P. and J. Morgan (Eds.): Speech Acts. Syntax and Semantics 3, New York 1975.

Habermas, J. : Was heisst Universalpragmatik? I K.-O. Apel (Hrsg.): Sprachpragmatik und Philosophie. Suhrkamp 1976. s. 174-273.

Semantik:

Lyons, John: Semantics 1-2. Cambridge 1977.

Leech, Geoffrey: Semantics. Harmondsworth 1974. Penguin.

NOTER:

- 1) Det gør imidlertid Peter Brask der i erklæret uenighed med begge diskussionsdeltagere søger at løse begrebsforvirringen omkring sprogvidenskabelige metoder og litteraturforståelse med henblik på at få formuleret et litteraturvidenskabeligt objektivitetsbegreb.
(Peter Brask: Tekst og Tolkning I del bd. 1 afsnit II. RUC forlag 74).
- 2) Normativ betyder ikke som man kan se synspunktet karrikeret og misforstået selv af internationalt kendte lingvister, at empirien ingen plads har i sprogvidenskaben (se for eks. Osten Dahls kritik af Itkonen: *Linguistics and Metascience i: Gothenburg Papers in Theoretical Linguistics* 29 1975). Empiriske undersøgelser er selvfølgelig uundværlige som heuristisk moment. Begreber uden anskuelser er stadigvæk tomme.